

XI. – OTÁČIVÉ ÚČINKY SÍLY

PÁKA:

JEDNODUCHÉ STROJE = Taková technická zařízení, která nám práci sice usnadní, ale neušetří.

PÁKA = Jednoduchý stroj, jehož podstatou je tyč volně otáčivá kolem osy.

OTÁČIVÝ ÚČINEK SÍLY NA PÁKU ZÁVISÍ:

- Na velikosti a směru působící síly F
- Na rameni a (vzdálenost působíště síly od osy otáčení)

DRUHY PÁK:

PÁKA JEDNOZVRATNÁ	PÁKA DVOJZVRATNÁ
Síly působí na stejné straně od osy otáčení a mají opačný směr .	Síly působí na opačných stranách od osy otáčení a mají stejný směr .
Příklad uplatnění:	Příklad uplatnění:
PÁKA ROVNORAMENNÁ	PÁKA NEROVNORAMENNÁ
Ramena obou sil jsou stejně dlouhá.	Ramena obou sil nejsou stejně dlouhá.
Příklad uplatnění:	Příklad uplatnění:

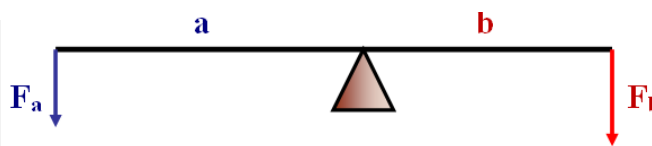
MOMENT SÍLY, ROVNOVÁHA NA PÁCE:

MOMENT SÍLY = Součin velikosti síly a délky ramene síly:

$$M_a = F_a \cdot a$$

$$M_b = F_b \cdot b$$

Jednotkou momentu síly vzhledem k ose je NEWTONMETR [Nm].

Působí-li na páku síla o velikosti 1 N při délce ramene síly 1 metr, je moment síly roven právě 1 Nm.

ROVNOVÁHA NA PÁCE nastane, jestliže součin velikosti síly a ramene síly na levé straně je roven součinu velikosti síly a ramene síly na pravé straně:

$$M_a = M_b$$

⇒

$$F_a \cdot a = F_b \cdot b$$

ROVNOVÁHA NA PÁCE – VÝPOČTY:

PŘÍKLAD-1

Učebnice F6 (Jáchim, Tesař), str. 52 – výkladový příklad 1

Mírek, který má hmotnost **35 kg**, a Petr s hmotností **42 kg** se chtějí příjemně houpat. Petr si sedl na pravou stranu houpačky **2 m** od osy otáčení.

Do jaké vzdálenosti od osy otáčení si musí na levé straně houpačky sednout Mírek?

$$m_1 = 35 \text{ kg} \rightarrow F_1 = 350 \text{ N}$$

$$m_2 = 42 \text{ kg} \rightarrow F_2 = 420 \text{ N}$$

$$a_2 = 2 \text{ m}$$

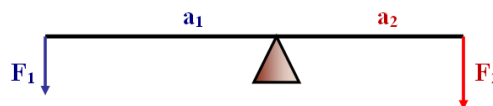
$$a_1 = ?$$

$$F_1 \cdot a_1 = F_2 \cdot a_2$$

$$350 \cdot a_1 = 420 \cdot 2$$

$$a_1 = 840 : 350$$

$$a_1 = \mathbf{2,4 \text{ m}}$$

Mírek si musí sednout do vzdálenosti 2,4 metru od osy otáčení.

PŘÍKLAD-2

Učebnice F6 (Jáchim, Tesař), str. 53 – výkladový příklad 2

Jakou silou působí skokanské prkno na upevnění, na jehož druhém konci stojí chlapec o hmotnosti **50 kg**?

Víme, že prkno je dlouhé **3,75 m** a je podepřeno ve vzdálenosti **1,25 m** od upevnění.

$$m_1 = 50 \text{ kg} \rightarrow F_1 = 500 \text{ N}$$

$$a_2 = 1,25 \text{ m}$$

$$a_1 = 3,75 - 1,25 = 2,5 \text{ m}$$

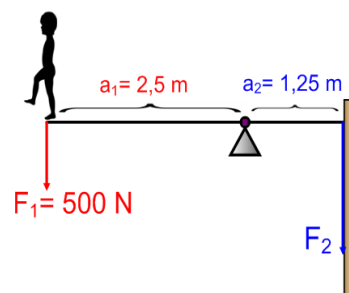
$$F_2 = ?$$

$$F_1 \cdot a_1 = F_2 \cdot a_2$$

$$500 \cdot 2,5 = F_2 \cdot 1,25$$

$$F_2 = 1\,250 : 1,25$$

$$F_2 = \mathbf{1\,000 \text{ N}}$$

Skokanské prkno působí na upevnění silou 1 000 N.

PŘÍKLAD-3

Učebnice F6 (Jáchim, Tesař), str. 53, cv. 1

Jakou silou působí člověk na držadlo kolečka, jestliže na korbě je ve vzdálenosti **70 cm** od osy kola kámen o hmotnosti **50 kg** a držadla jsou ve vzdálenosti **175 cm** od osy kola?

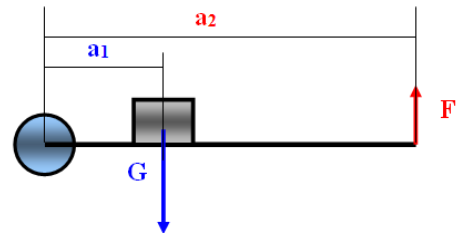
$$a_1 = 70 \text{ cm} = 0,7 \text{ m}$$

$$a_2 = 175 \text{ cm} = 1,75 \text{ m}$$

$$m = 50 \text{ kg} \rightarrow G = 500 \text{ N}$$

$$F = ?$$

$$\begin{aligned} G \cdot a_1 &= F \cdot a_2 \\ 500 \cdot 0,7 &= F \cdot 1,75 \\ F &= 350 : 1,75 \\ F &= \mathbf{200 \text{ N}} \end{aligned}$$

Člověk působí na držadlo kolečka silou 200 N.

PŘÍKLAD-4

Učebnice F6 (Jáchim, Tesař), str. 53, cv. 2

Jaká síla působí na ořech v louskáčku, jestliže ořech je ve vzdálenosti **3 cm** od kloubu louskáčku a ruka působí ve vzdálenosti **15 cm** od kloubu louskáčku silou **30 N**?

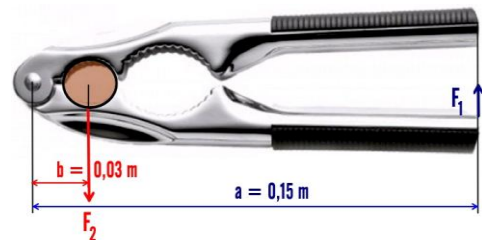
$$a = 15 \text{ cm} = 0,15 \text{ m}$$

$$b = 3 \text{ cm} = 0,03 \text{ m}$$

$$F_1 = 30 \text{ N}$$

$$F_2 = ?$$

$$\begin{aligned} F_1 \cdot a &= F_2 \cdot b \\ 30 \cdot 0,15 &= F_2 \cdot 0,03 \\ 4,5 &= 0,03 \cdot F_2 \quad /: 0,03 \\ F_2 &= \mathbf{150 \text{ N}} \end{aligned}$$

Na ořech v louskáčku působí síla 150 N.

PŘÍKLAD-5

Učebnice F6 (Jáchim, Tesař), str. 53, cv. 3

Jakou silou působí vidlice řadicí páky na ozubená kolečka v převodovce, jestliže délka řadicí páky od osy otáčení je **20 cm** a ruka na ni působí silou **10 N**?

Vidlice posouvající ozubená kolečka (druhé rameno páky) je dlouhá **4 cm**.

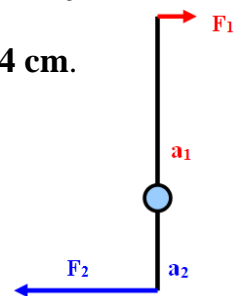
$$a_1 = 20 \text{ cm} = 0,2 \text{ m}$$

$$a_2 = 4 \text{ cm} = 0,04 \text{ m}$$

$$F_1 = 10 \text{ N}$$

$$F_2 = ?$$

$$\begin{aligned} F_1 \cdot a_1 &= F_2 \cdot a_2 \\ 10 \cdot 0,2 &= F_2 \cdot 0,04 \\ 2 &= F_2 \cdot 0,04 \quad /: 0,04 \\ F_2 &= \mathbf{50 \text{ N}} \end{aligned}$$

Vidlice působí silou 50 N.

PŘÍKLAD-6

Učebnice F6 (Kolářová, Bohuněk), str. 74 – výkladový příklad

Dívka o hmotnosti **25 kg** sedí ve vzdálenosti **2 m** vpravo od osy otáčení houpačky.

Kam si má sednout chlapec o hmotnosti **40 kg**, aby se mohli dobře houpat?

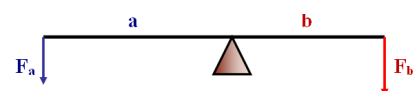
$$m_a = 25 \text{ kg} \rightarrow F_a = 250 \text{ N}$$

$$m_b = 40 \text{ kg} \rightarrow F_b = 400 \text{ N}$$

$$a = 2 \text{ m}$$

$$b = ?$$

$$\begin{aligned} F_a \cdot a &= F_b \cdot b \\ 250 \cdot 2 &= 400 \cdot b \\ b &= 500 : 400 \\ b &= \mathbf{1,25 \text{ m}} \end{aligned}$$

Chlapec se posadí do vzdálenosti 1,25 m vlevo od osy otáčení houpačky.

PŘÍKLAD-7

Chceme nadzvednout těžká vrata v závěsech. Použijeme při tom páku dlouhou **1 m**, jejíž jeden konec opřeme o zem tak, aby vrata spočívala na páce ve vzdálenosti **20 cm** od opěrného bodu. Jakou silou působilme na druhém konci páky, je-li tíha vrat **800 N**?

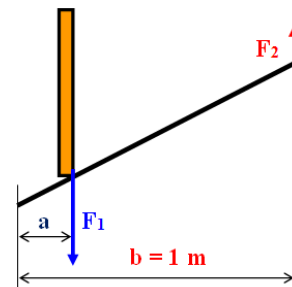
$$a = 20 \text{ cm} = 0,2 \text{ m}$$

$$b = 1 \text{ m}$$

$$F_1 = 800 \text{ N}$$

$$F_2 = ?$$

$$\begin{aligned} F_1 \cdot a &= F_2 \cdot b \\ 800 \cdot 0,2 &= F_2 \cdot 1 \\ F_2 &= \mathbf{160 \text{ N}} \end{aligned}$$

Na druhém konci páky působilme silou 160 N.

PŘÍKLAD-8

Na jednom rameni páky působí ve vzdálenosti **a = 24 cm** od osy otáčení síla

F_a = 300 N, na druhém rameni síla **F_b = 96 N**.

V jaké vzdálenosti od osy otáčení síla F_b působí, nastane-li na páce rovnováha?

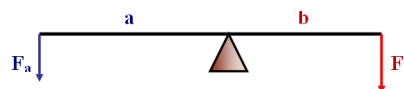
$$a = 24 \text{ cm} = 0,24 \text{ m}$$

$$F_a = 300 \text{ N}$$

$$F_b = 96 \text{ N}$$

$$b = ?$$

$$\begin{aligned} F_a \cdot a &= F_b \cdot b \\ 300 \cdot 0,24 &= 96 \cdot b \\ b &= 72 : 96 \\ b &= 0,75 \text{ m} = \mathbf{75 \text{ cm}} \end{aligned}$$

Síla působí ve vzdálenosti 75 cm od osy otáčení.

PŘÍKLAD-9

Vypočítej velikost síly **F** potřebné k nadzvednutí kolečka, znáš-li:

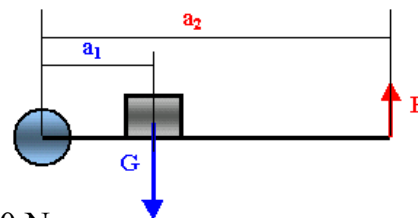
$$G = 600 \text{ N}$$

$$a_1 = 0,4 \text{ m}$$

$$a_2 = 1,6 \text{ m}$$

$$F = ?$$

$$\begin{aligned} G \cdot a_1 &= F \cdot a_2 \\ 600 \cdot 0,4 &= F \cdot 1,6 \\ F &= 240 : 1,6 \\ F &= \mathbf{150 \text{ N}} \end{aligned}$$

K nadzvednutí kolečka je třeba vyvinout sílu o velikosti 150 N.

PŘÍKLAD-10

Jana a Lenka si vyrobily ze **4 metrů** dlouhého prkna houpačku tak, že prkno podepřely uprostřed. Jana s hmotností **36 kg** si sedla na jeden konec.

Kam si musí sednout Lenka o hmotností **45 kg**, aby houpačka byla v rovnováze?

$$\text{Jana} \rightarrow a = 2 \text{ m}$$

$$m_a = 36 \text{ kg} \rightarrow G_a = 360 \text{ N}$$

$$\text{Lenka} \rightarrow m_b = 45 \text{ kg} \rightarrow G_b = 450 \text{ N}$$

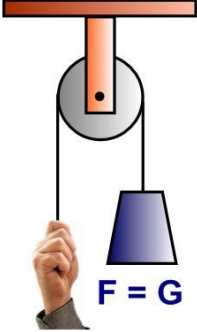
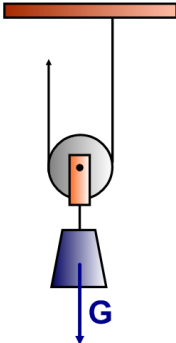
$$b = ?$$

$$\begin{aligned} G_a \cdot a &= G_b \cdot b \\ 360 \cdot 2 &= 450 \cdot b \\ b &= 720 : 450 \\ b &= \mathbf{1,6 \text{ m}} \end{aligned}$$

Lenka si musí sednout 1,6 m od osy otáčení.

KLADKA PEVNÁ, KLADKA VOLNÁ:

KLADKA = Volně otáčivý kotouč s drážkou po obvodu, do níž se vkládá vodící lano nebo řetěz.

KLADKA PEVNÁ	KLADKA VOLNÁ
Pevná kladka je kotouč otáčivý kolem pevné vodorovné osy.	Volná kladka je kotouč volně zavěšený na laně.
$F = G$	Vlastní tíhu volné kladky zanedbáváme, anebo ji zahrnujeme do tíhy zvedaného tělesa.
Pevná kladka je v rovnováze, pokud na obou koncích lana působí stejně velké síly.	Volná kladka je v rovnováze, pokud na oba konce lana působí síla, která je polovinou tíhy závaží.
Pevná kladka se často užívá ke zvedání těles, je však třeba vynaložit stejnou sílu, jako je tíha tělesa.	Volná kladka umožňuje zvedání těles za použití síly, která je ve srovnání s tíhou závaží poloviční.

KLADKA – VÝPOČTY:

PŘÍKLAD-1

Jakou tahovou sílu musí vyvinout elektromotor nákladního výtahu, jestliže zdvihá dva **50** kilogramové pytle cementu a hmotnost samotné plošiny výtahu je **30 kg**?

$$m = 2 \cdot 50 + 30 = 130 \text{ kg} \rightarrow G = 1\,300 \text{ N}$$

$$F = G = \mathbf{1\,300 \text{ N}}$$

Elektromotor výtahu musí vyvinout tahovou sílu 1300 N.

PŘÍKLAD-2

Na konci lana vedeného přes pevnou kladku je zavěšeno těleso o hmotnosti **30 kg**, hmotnost kladky je **5 kg** a hmotnost lana zanedbáváme.

Jak velkou silou udržíme těleso v rovnováze?

Pozor, chyták! → Hmotnost pevné kladky do výpočtu nezahrnujeme!

$$m = 30 \text{ kg} \rightarrow G = 300 \text{ N}$$

$$F = G = \mathbf{300 \text{ N}}$$

Těleso udržíme v rovnováze silou 300 N.

JEDNODUCHÝ KLADKOSTROJ:

Spojením jedné kladky volné a jedné kladky pevné vznikne

**NEJJEDNODUŠŠÍ
KLADKOSTROJ**

Při zvedání tělesa pomocí kladkostroje se vykoná stejné množství práce jako při zvedání tělesa bez použití kladkostroje.

Výhoda však spočívá v tom, že síla, kterou působíme na konec lana, je rovna polovině tíhy břemene:

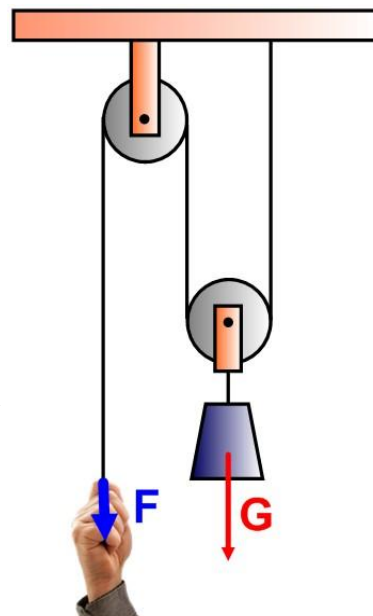
$$F = \frac{G}{2}$$

Pro zlepšení tohoto poměru se řadí do soustavy větší počet kladek → Vždy stejný počet kladek pevných a volných.

Výsledná síla je potom tolikrát menší než tíha tělesa, kolik je celkový počet kladek v kladkostroji:

$$F = \frac{G}{n}$$

Počet kladek v kladkostroji

PŘESNĚJŠÍ FORMULACE JE TATO: Výsledná síla je potom tolikrát menší než tíha tělesa, na kolika laních je zavěšena soustava volných kladek v kladkostroji.

JEDNODUCHÝ KLADKOSTROJ – VÝPOČTY:

PŘÍKLAD-1

Jakou silou udržíme v rovnováze břemeno o hmotnosti **200 kg**, použijeme-li kladkostroj se **4** kladkami a tíha soupravy volných kladek je **120 N**?

$$m_b = 200 \text{ kg} \rightarrow G_b = 2\,000 \text{ N}$$

$$G_k = 120 \text{ N}$$

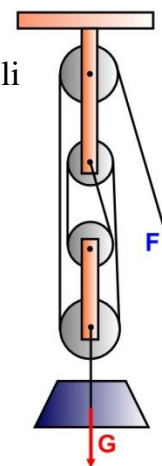
$$G = G_b + G_k = 2\,000 + 120 = 2\,120 \text{ N}$$

$$n = 4$$

ŘEŠENÍ:

$$F = \frac{G}{4} = \frac{2\,120}{4} = 530 \text{ N}$$

Břemeno udržíme v rovnováze silou 530 N.

PŘÍKLAD-2

Sbírka úloh z fyziky pro žáky ZŠ – Mechanika, str. 65, cv. 340

Jakým kladkostrojem lze zvednout náklad o hmotnosti **145 kg** silou **200 N**, jestliže souprava volných kladek má tíhu **150 N**?

$$G = 145 \cdot 10 + 150 = 1\,600 \text{ N}$$

ŘEŠENÍ:

$$F = \frac{G}{n} = \frac{1\,600}{n} = 200 \text{ N}$$
$$n = 1\,600 : 200 = 8$$

Náklad lze zvednout kladkostrojem s osmi kladkami.

PŘÍKLAD-3

Sbírka úloh z fyziky pro žáky ZDŠ – Mechanika, str. 65, cv. 342

Vypočítejte hmotnost tělesa, které udržíme v rovnováze silou **100 N** na kladkostroji se **4** kladkami, je-li tíha soupravy volných kladek **100 N**.

$$\begin{aligned}n &= 4 \\F &= 100 \text{ N} \\G_k &= 100 \text{ N} \\m &= ?\end{aligned}$$

ŘEŠENÍ:

$$F = \frac{G}{n} = \frac{G_k + G_t}{n} = \frac{100 + G_t}{4} = 100$$

Těleso má hmotnost 30 kg.

$$\begin{aligned}\frac{100 + G_t}{4} &= 100 \quad / \cdot 4 \\100 + G_t &= 400 \\G_t &= 300 \text{ N} \\m &= \mathbf{30 \text{ kg}}\end{aligned}$$

PŘÍKLAD-4

Učebnice F6 (Jáchim, Tesař), str. 107, cv. 2

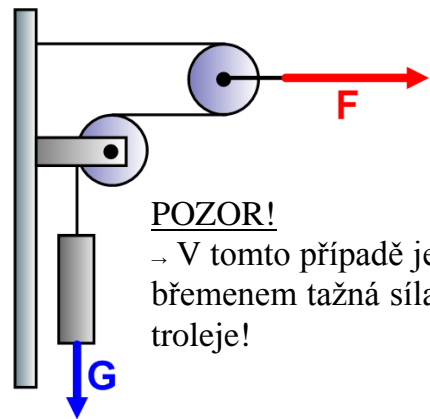
Jakou silou je napínáno lano troleje nad koleji, jestliže hmotnost závaží je **150 kg**?

$$\begin{aligned}m &= 150 \text{ kg} \rightarrow G = 1\,500 \text{ N} \\F &= ?\end{aligned}$$

ŘEŠENÍ:

$$\begin{aligned}G &= \frac{F}{2} = 1\,500 \quad / \cdot 2 \\F &= \mathbf{3\,000 \text{ N}}\end{aligned}$$

Lano troleje je napínáno silou 3 000 N.

POZOR!

→ V tomto případě je břemenem tažná síla troleje!

PŘÍKLAD-6

Vypočítejte hmotnost tělesa, které udržíme v rovnováze silou **250 N** na kladkostroji se **4** kladkami, je-li tíha soupravy volných kladek **100 N**?

$$\begin{aligned}n &= 4 \\F &= 250 \text{ N} \\G_k &= 100 \text{ N} \\m &= ?\end{aligned}$$

ŘEŠENÍ:

$$F = \frac{G}{n} = \frac{G_k + G_t}{n} = \frac{100 + G_t}{4} = 250$$

Těleso má hmotnost 90 kg.

$$\begin{aligned}\frac{100 + G_t}{4} &= 250 \quad / \cdot 4 \\100 + G_t &= 1\,000 \\G_t &= 900 \text{ N} \\m &= \mathbf{90 \text{ kg}}\end{aligned}$$

PŘÍKLAD-7

Nosník o hmotnosti **615 kg** se zvedá kladkostrojem se **6** kladkami. Kolik lidí jej udrží v rovnováze, počítáme-li na každého člověka sílu **350 N** a souprava volných kladek má hmotnost **15 kg**?

$$m = m_k + m_b = 15 + 615 = 630 \text{ kg} \rightarrow G = 6\,300 \text{ N}$$

Nosník udrží v rovnováze 3 lidé.

ŘEŠENÍ:

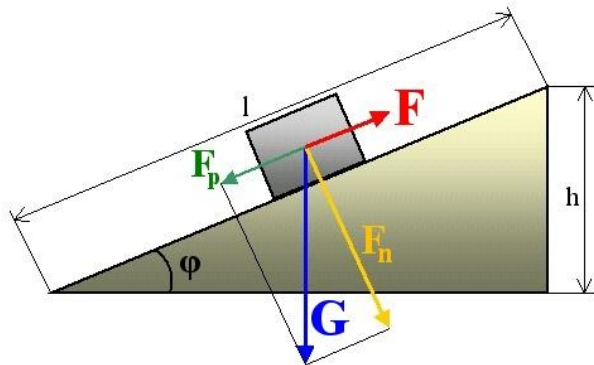
$$F = \frac{G}{n} = \frac{6\,300}{6} = 1\,050 \text{ N}$$

$$\text{Počet lidí} \rightarrow 1\,050 : 350 = \mathbf{3}$$

DODATEK – NAKLONĚNÁ ROVINA:

NAKLONĚNÁ ROVINA = Další jednoduché zařízení sloužící ke zvedání (spouštění) těžkých předmětů.

☞ Nakloněná rovina snižuje sílu potřebnou k vytažení předmětu zejména tehdy, je-li dostatečně dlouhá (má malý sklon) a tření je zanedbatelné.

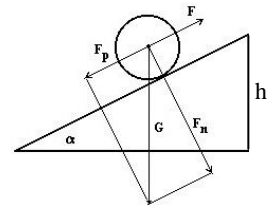
- l** = Délka nakloněné roviny
- h** = Výška nakloněné roviny
- G** = Tíha tělesa
- F** = Síla působící rovnoběžně s nakloněnou rovinou
- F_p** = Pohybová složka tíhy G
- F_n** = Normálová složka tíhy G (kolmá k nakloněné rovině)

☞ Práci konáme, jestliže působením síly přemístíme nějaké těleso po určité dráze.

☞ Při zvedání tělesa do výšky **h** po nakloněné rovině se vykoná stejně velká mechanická práce jako při jeho zvedání ve svislém směru do stejné výšky:

VZTAH PRO ROVNOVÁHU NA NAKLONĚNÉ ROVINĚ:

$$\boxed{F \cdot l = G \cdot h} \Rightarrow \boxed{F = \frac{h}{l} \cdot G}$$

☞ Jako u všech jednoduchých strojů i v případě nakloněné roviny se působí menší silou po větší dráze.

NAKLONĚNÁ ROVINA – VÝPOČTY:

PŘÍKLAD-1

Na prkně dlouhém **4 m**, jehož jeden konec je na zemi a druhý je uchycen ve výšce **60 cm**, je sud s hmotností **120 kg**. Jak velkou silou jej udržíme v rovnováze?

$$l = 4 \text{ m}$$

$$h = 60 \text{ cm} = 0,6 \text{ m}$$

$$m = 120 \text{ kg} \rightarrow G = 1\,200 \text{ N}$$

$$F = ?$$

$$F = \frac{h}{l} \cdot G = \frac{0,6}{4} \cdot 1\,200 = \mathbf{180 \text{ N}}$$

Sud udržíme v rovnováze silou 180 N.

PŘÍKLAD-2

Použitím silné fošny o délce **8 m** se má zvednout těleso o tíze **1000 N** do výše **2 m**. Jak velké síly je k tomu zapotřebí (tření zanedbáváme)?

$$l = 8 \text{ m}$$

$$h = 2 \text{ m}$$

$$G = 1000 \text{ N}$$

$$F = ?$$

$$F = \frac{h}{l} \cdot G = \frac{2}{8} \cdot 1\,000 = \mathbf{250 \text{ N}}$$

Těleso je třeba zvedat silou 250 N.

PŘÍKLAD-3

Horská lanová dráha má délku **3,2 km** a výšku **645 m**. Jakou silou je tažen vůz o tíze **12 000 N**, obsazený dvaceti cestujícími o průměrné tíze **700 N**?

Předpokládáme, že na vůz působí stálá tahová síla **F**.

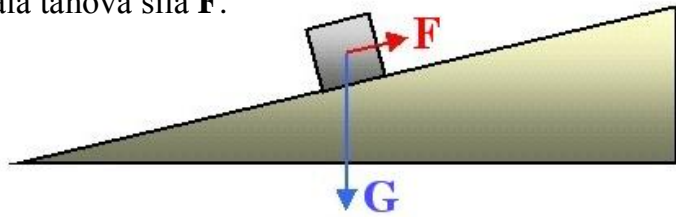
Tření zanedbáváme.

$$l = 3,2 \text{ km} = 3\,200 \text{ m}$$

$$h = 645 \text{ m}$$

$$G = 12\,000 + 20 \cdot 700 = 26\,000 \text{ N}$$

$$F = ?$$

$$F = \frac{h}{l} \cdot G = \frac{645}{3\,200} \cdot 26\,000 = 5\,240,625 \text{ N} \doteq \mathbf{5,24 \text{ kN}}$$

Vůz lanové dráhy je tažen silou přibližně 5,24 kN.

PŘÍKLAD-4

Těleso o hmotnosti **100 kg** se má zvednout po nakloněné rovině do výšky **2,5 m** působením síly **400 N**.

Jak dlouhou nakloněnou rovinu zvolíme? Tření zanedbáváme.

$$h = 2,5 \text{ m}$$

$$m = 100 \text{ kg} \rightarrow G = 1000 \text{ N}$$

$$F = 400 \text{ N}$$

$$l = ?$$

$$\mathbf{F \cdot l = G \cdot h \Rightarrow l = \frac{G}{F} \cdot h}$$

$$l = \frac{G}{F} \cdot h = \frac{1\,000}{400} \cdot 2,5 = 2,5 \cdot 2,5 = \mathbf{6,25 \text{ m}}$$

Nakloněná rovina bude mít délku 6,25 m.